

REVOLUȚIA TIPARULUI ȘI ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

NIADI-CORINA CERNICA*

niadi.cernica@gmail.com

Abstract: *In this project (paper) I drew up the cultural and social epoch of the Gutenberg era. Maybe, in another division into periods of the history, other than the present one, for the European culture, the „printing revolution” will count the same, or even more, as the wars and political event does. The present paper is meant to become an argument for that.*

Keywords: *printing revolution, religious texts, modern man, the author, the individualism.*

„Practica tiparului s-a răspândit în Europa (...). Către 1500, fuseseră întemeiate tiparnițe în mai mult de 250 de locuri din Europa – dintre care 80 în Italia, 52 în Germania și 43 în Franța. Tipografiile au ajuns la Basel către 1466, la Roma în 1467, la Paris și Pilsen în 1468, la Veneția în 1469, la Leuven, Valencia, Cracovia și Buda în 1475, la Westminster (ca loc distinct față de Londra) în 1476 și la Praga în 1477. Laolaltă, aceste tiparnițe au realizat în jur de 27000 de ediții până în anul 1500, ceea ce înseamnă – presupunând un tiraj mediu de 500 de exemplare per ediție – că la acea dată, într-o Europă de 100 de milioane de oameni circulau în jur de 13 milioane de cărți”¹. Tiparul fusese inventat în Europa în jurul anului 1450.

Revoluția tiparului deschide, probabil, era modernă în Europa. Coincidența temporală dintre Renaștere și apariția tiparului a făcut să se vorbească despre umanism și Renaștere ca despre un fenomen european, adevărată graniță în istorie între Evul Mediu și epoca modernă, epocă în care istoria continentului a mers într-un ritm rapid și triumfal. Renașterea este, totuși, doar un fenomen artistic, cu rădăcini italiene, care a devenit curând un curent artistic în aproape întreaga Europă. Acest fenomen s-a petrecut însă identic cu două stiluri medievale internaționale occidentale, cum ar fi stilul romanic și stilul gotic. Apărând primul în Germania și al doilea în Franța (cunoscute, mai degrabă, prin revoluții în arhitectură, în timp ce Renașterea începe ca o revoluție în arta plastică), s-au răspândit aproape instantaneu în

* Lect. univ. dr., – Universitatea “Ștefan cel Mare”, Suceava.

¹ Briggs, Asa, Burke, Peter, *Mass-media. O istorie socială*. De la Gutenberg la Internet, Ed. Polirom, 2005, p. 25.

Europa occidentală. Situația este, sub multe aspecte, similară în ceea ce privește Renașterea.

În timp ce în Italia Michelangelo picta Capela Sixtină, în Germania anilor 1450 Johann Gutenberg din Mainz inventa o mașină de tipărit care folosea caractere de metal mobile. O revoluție artistică avea loc în Italia; o revoluție culturală, începută în Germania, marca definitiv noua istorie a continentului european.

Este inutil să ne întrebăm dacă invenția lui Johann Gutenberg este cu adevărat invenția lui Johann Gutenberg. În China, unde a apărut tiparul cu caractere fixe din lemn, din cauza numărului mare de caractere (câteva mii) nu se puteau realiza decât plăci din lemn de pe care se putea imprima doar o pagină. Ca atare, tiparul nu a reprezentat o revoluție, iar apelul la textul tipărit a fost mai degrabă rar. În cultura Chinei tiparul a trecut aproape neobservat.

În Europa, schimbarea radicală, cuprinzând toate aspectele culturii a fost evidentă:

Cum era și normal, primele apariții de cărți tipărite masiv au fost bibliile și textele religioase. Aceasta a dus, în rândul credincioșilor, la o meditație personală, în singurătate, asupra textelor *Vechiului Testament* și a *Noului Testament*. Spre deosebire de predicile de la biserică, care duceau la o trăire comună a credinței și la un mesaj comun, citirea individuală a *Bibliei* și a textelor religioase a dus la apariția unei pietăți personale sau la poziții proprii. Nu este de mirare că perioada de după 1450 este o perioadă de înflorire a cultelor religioase creștine, care s-au despărțit rând pe rând de biserica catolică, dominantă în Europa occidentală. Pe de altă parte, difuzarea prin tipărire a textelor religioase a dus și la o aderență mai mare la credința tradițională. Climatul de mentalitate propriu războaielor religioase se formase.

Alte cărți tipărite au fost cărțile de informare științifică și practică. Nivelul general al tehnicilor și al metodelor științifice (de la inginerie și construcții, până la agricultură și zootehnie) a crescut, iar noutățile s-au răspândit imediat. Civilizația europeană a avut, ca urmare a difuzării rapide a informației științifice și tehnice, un mers ascendent; noutatea devenise repede accesibilă. De asemenea, nivelul de cultură generală a crescut în mod evident. Omul Evului Mediu a fost înlocuit de omul modernității (unele caracteristici fiind recognoscibile și la ceea ce istoricii numesc, de mult timp, omul Renașterii). În primul rând, explozia de tipărituri a încurajat alfabetizarea; cu cât exista mai multă știință de carte, cu atât cărțile se răspândeau mai rapid; iar cu cât cărțile se răspândeau mai rapid, cu atât mai extinsă devenea cunoașterea scrisului și a cititului. Cele două fenomene se presupuneau

reciproc. Omul erei Gutenberg era nu numai un cititor, dar și un autor. Apar la lumina tiparului numeroase texte ale celor care vor să-și comunice ideile, cunoștințele și experiența. Apare autorul, al cărui nume este indicat pe coperta tipăriturii. Ceea ce Jacob Burckhardt observa în civilizația italiană a Renașterii, adică apariția personalității, cu propriile aspirații, este un adevăr și pentru „era Gutenberg”. Personalitatea care se exprimă, care este exprimată de o operă, care se face cunoscută – este nu numai artistul sau omul politic al Renașterii, ci și autorul unor scrieri tipărite și difuzate.

Experiența lecturii pentru un om, iar nu numai trăirea comunitară (ca orășean, țăran, membru al breslelor sau credincios) duce la selecția individuală a informațiilor (prin alegerea cărții conform propriilor interese sau curiozități). Aceasta face din era tiparului o eră a însingurării prin lectură, o eră a reacției critice și a atitudinii active față de informație, deci o eră a persoanei. În vreme ce Renașterea creează personalitatea de excepție, tiparul creează, cum am spus anterior, personalitatea sau, poate mai corect, persoana, individualitatea. De altfel, epoca modernă este martora dizolvării, sub anumite aspecte, a influenței anumitor structuri sociale de asociere, ca *bresla*, *ghilda*, sau chiar a comunităților în orașe (care, este adevărat, au o populație și mult mai numeroasă).

Diversitatea subiectelor pe care le abordează textele tipărite duce, evident, la o mai bună cunoaștere a domeniului juridic. Samuel Hartlib a scris în 1641 că „arta tiparului va răspândi atât de mult cunoașterea, că oamenii de rând, știindu-și drepturile și libertățile, nu se vor mai lăsa cârmuiți prin asuprire”². Independența de gândire religioasă și științifică este însoțită de o poziție mai independentă și în privința legilor și a hotărârilor autorităților. Dacă Evul Mediu este o epocă a răscoalelor, iar sfârșitul Evului Mediu este marcat de războaiele religioase, sfârșitul epocii moderne (în opinia unor istorici) este momentul primei revoluții din istorie - Revoluția franceză de la 1789. După cum se spune în volumul „Mass-media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet”, „nu trebuie uitate nici utilizările politice ale științei de carte pentru oamenii de rând. Rebeliunile erau însoțite de formularea nemulțumirilor în scris, așa cum s-a întâmplat în timpul războiului țărănesc german din 1525, de pildă, sau notate în *Cahiers* la începutul Revoluției franceze – pentru a numi doar două dintre cele mai profunde revolte. Practica semnării de petiții de către o gamă largă de oameni a intrat în politica engleză în secolul al XVII-lea”³. La care am adăuga că,

² Apud Briggs, Asa, Burke, Peter, *Mass-media. O istorie socială*. De la Gutenberg la Internet, Ed. Polirom, 2005, p. 27.

³ Briggs, Asa, Burke, Peter, *Mass-media. O istorie socială*. De la Gutenberg la Internet, Ed. Polirom, 2005, p. 41.

treptat, culminând cu Revoluția franceză de la 1789, comunicarea socială a idealurilor și dezideratelor politice avea loc prin intermediul textelor tipărite (și nu ne referim numai la cărți, ci și la simplele foi tipărite și difuzate, „numite *feuilles volantes* în Franța, *gazzette* în Italia și *zeitungen* în Germania”⁴). În felul acesta, dacă nemulțumirea a creat revoltele și războaiele, nemulțumirea, dezideratele și idealurile au creat revoluțiile. Avem de a face cu oameni mai informați și mai uniți datorită, în parte, și tiparului cu caractere mobile metalice creat de Johann Gutenberg.

Ceea ce trebuie adăugat este că, datorită cititorilor și scriitorilor (cunoscători ai limbilor locale, și mai puțin ai latinei), tipăriturile „erei Gutenberg” sunt scrise în ceea ce mai târziu vor fi numite „limbile naționale” – engleză, franceză, spaniolă etc. Situația aceasta apare chiar înaintea inventării tiparului, la o scară mai mică (*Divina Comedie* este scrisă în italiană). În felul acesta, apar limbile naționale, adică limbile vernaculare unificate. Limba vorbită într-o anumită regiune a unei țări tinde să devină limbă națională a unei țări. Pentru acest proces, esențială este difuzarea și circulația cărților tipărite într-un anumit spațiu național. În limba unei regiuni se scriu codurile de legi și textele oficiale, chiar și cele literare și științifice. În felul acesta, începe să se constituie limba literară.

De asemenea, tiparul a adus după sine o explozie a traducerilor, ceea ce se întâmplase și în secolul al XIII-lea, dar numai în ceea ce privește filosofia și știința din spațiul islamic. Cererea de cărți este foarte mare încă din primele decenii de după inventarea tiparului. Se apelează bineînțeles la traduceri, cum este normal, preponderent din spațiul european. Iar traducerile nu numai că fac cunoscute cărțile în afara culturii și a limbii în care au fost create, dar ajung să schimbe culturile. Toate națiunile din Europa occidentală se integrează în evoluția generală. Se traduce nu numai literatură, dar și texte științifice și tehnice. Tiparul și traducerile au schimbat fața culturilor europene. Țările Europei occidentale încep să înainteze spre viitor în mod solidar. Comunicarea culturală și științifică prin texte tipărite difuzate pe întreg continentul face posibil acest lucru.

Difuzarea informației științifice, filosofice, juridice și, de asemenea, difuzarea literaturii, circulația acestei informații într-o cantitate și cu o rapiditate de neimaginat înainte de inventarea tiparului transformă radical cultura și societatea europeană.

În curând va începe și difuzarea de reproduceri de artă. Meșteșugari, artizani sau chiar artiști cunoscuți difuzează teme și noutăți plastice, fără ca acest lucru să schimbe caracterul artei europene. Popularizarea unor imagini artistice este un lucru demn de a fi amintit.

⁴ Coman, Mihai, *Introducere în sistemul mass-media*, Ed. Polirom, 2004, p. 101.

„Era Gutenberg” a format omul modern: un om pe care singurătatea lecturii îl dezintegrează, sub unele aspecte, din comunitatea căreia îi aparține; un om cu idei și observații personale, mai activ atât în viața socială cât și în cea politică; o persoană cu o cultură generală, cu interese și curiozități proprii.

Apariția societății de masă și a culturii de masă, odată cu procesul de industrializare și de formare a marilor orașe a dus la o a doua epocă a „erei tiparului” – o epocă în care ziarele și cărțile devin, în sensul propriu al cuvântului, mass-media, forme de comunicare în masă. Docil în fața informației, manipulat de aceasta, uneori, incapabil de discernământ, omul societății de masă este doar un consumator de tipărituri. Difuzarea în masă a informației ajunge, aparent, să distrugă tot ceea ce făcuse circulația informației în forma ei mai moderată de până atunci. Demasificarea apare odată cu noile forme de comunicare care permit interacțiunea: de la singurătatea lecturii se ajunge la dialogul constant pe care îl permit noile media; un nou om, omul societății post-moderne, înlocuiește omul modern, omul „erei tiparului”.

În lucrarea de față am schițat o epocă culturală și socială – *epoca Gutenberg*. Poate, într-o altă periodizare a istoriei decât cea actuală, o periodizare a culturii europene, „revoluția tiparului” va conta la fel de mult, sau poate mai mult, decât războaiele sau evenimentele politice. Lucrarea de față se vrea un argument în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

1. Briggs, Asa, Burke, Peter, (2005), *Mass-media. O istorie socială*. De la Gutenberg la Internet, Ed. Polirom.
2. Burckhardt, Jacob, (1969), *Cultura Renașterii în Italia*, București, Ed. pentru literatură.
3. Coman, Mihai, (2004), *Introducere în sistemul mass-media*, Ed. Polirom.